

De kracht van de gemeenschap: een inleiding

TRADITIONELE EN NIEUWE GEMEENSCHAPPEN

In de vorige eeuw opereerden burgers lange tijd in sterke sociale verbanden, zoals lokale gemeenschappen, de kerk, de vakbond of een politieke partij. Intussen is er veel veranderd in de samenleving en zijn traditionele gemeenschappen aan erosie onderhevig. In steden en dorpen woont men anoniemer; de kerken tellen steeds minder actieve leden; de vakbonden vergrijzen en politieke partijen hebben een zeer onzekere aanhang. Ook de familie is als gemeenschap meer divers en het is minder vanzelfsprekend om erop terug te kunnen vallen in tijden van nood. De secularisering, ontzuiling en individualisering die hier worden aangeduid dateren al vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw. In de jaren zeventig zagen we wel een hernieuwd animo voor gemeenschappen in de opkomst van – en belangstelling voor – sociale bewegingen. Daarna volgden de neoliberale jaren, waarin sociale verhoudingen werden verzakelijkt en marktwerking is geïntroduceerd in maatschappelijke sectoren zoals zorg, sociale zekerheid, onderwijs en sociale huisvesting. De traditionele gemeenschappen, met hun vanzelfsprekende achterban en normen voor gedrag, zijn langzaam ontworteld geraakt.¹

In de huidige tijd bestaat er steeds meer nadruk op overheidstoezicht, controle en handhaving, terwijl tegelijk een toenemend beroep wordt gedaan op de individuele verantwoordelijkheid van burgers. De discussie over de samenleving lijkt daarmee te worden versmald tot de verhouding tussen staat en individu. De vraag hoe mensen zich onderling organiseren in ‘gemeenschappen’ is steeds

meer een blinde vlek in dit debat. Zoals *New York Times*-columnist Ross Doudt in 2012 schrijft bij de heruitgave van Robert Nisbets klassieke boek *The Quest for Community*:

Today's political debates often set up a simple tension: the individual versus government. Certainly individual liberty and limited government are fundamental principles of a free society, but such a polarized perspective overlooks the ways we actually live our lives—in families, as part of neighborhoods, in church communities, in civic groups, and so on.²

Ook in de huidige tijd is er alle reden om ons bezig te houden met de kracht van mensen en organisaties om elkaar te versterken. Het begrip gemeenschap omvat inmiddels een divers scala aan initiatieven. Enerzijds zijn er nog steeds de traditionele gemeenschappen, zoals de vakbonden, de kerken en de politieke partijen, die een taai gevecht voeren om te overleven en zich daarbij voor de taak gesteld zien zichzelf te vernieuwen. Anderzijds zien we een sterke opkomst van nieuwe gemeenschappen, mede mogelijk gemaakt door ICT en sociale media. Burgers zetten zich bijvoorbeeld collectief in voor het opknappen van wijken, het bieden van onderlinge zorg of het ontwikkelen van lokale energievoorziening. In de private sector krijgt een deel van de ondernemingen een meer 'hybride' karakter, omdat naast het winststreven ook sociale en ecologische doelen van belang worden geacht. De coöperatie mag zich als organisatievorm in een toenemende belangstelling verheugen, denk aan de vele nieuwe zorgcoöperaties. Nieuwe gemeenschappen zijn vaak (ook) virtuele 'communities', die functioneren over de grenzen van plaats en tijd heen.

Een van de gevaren bij de opkomst van de nieuwe gemeenschappen is de politieke tendens om hen eenzijdig te benutten voor overheidsdoelstellingen, in het bijzonder voor bezuinigingen.³ Zo kan het pleidooi voor een 'participatiesamenleving' in de Troonrede uit 2013 worden

opgevat als het afschuiven van kosten en verantwoordelijkheden van de Rijksoverheid naar gemeenten en naar informele sociale verbanden, waarin burgers in hoge mate afhankelijk worden van onderlinge hulp. Tegelijk wordt de overheid, met haar toegenomen centraal toezicht, de gedetailleerde eisen aan verantwoording en de introductie van marktdenken in veel gebieden van het leven, beschouwd als ondermijnend voor de kwaliteit van lokale sociale systemen en als een hindernis voor gemeenschapsvorming.⁴ De nieuwe gemeenschappen kunnen daarom niet op zichzelf worden beschouwd, maar hebben gevolgen voor de rol van de overheid. We zien dit besef ook geleidelijk doordringen op verschillende niveaus van overheidsbeleid. Met name lokale overheden bezinnen zich op een andere rol in een 'participatiesamenleving', waarin zij niet eenzijdig bepalen en regisseren, maar zich ook niet beperken tot 'faciliteren' en 'loslaten'.⁵

In deze bundel wordt verkend wat de kracht is van (nieuwe) gemeenschappen. We proberen te achterhalen waar oude en nieuwe vormen van subsidiariteit en solidariteit over gaan en wat we hiervan kunnen leren. Voorbeelden van nieuwe gemeenschappen zijn netwerken of coöperaties waarin mensen en organisaties samenwerken om hun stad, wijk of dorp leefbaar te houden of hun gedeelde belang voor zorg, wonen, of energievoorziening te behartigen. In dit boek staat de vraag centraal hoe dergelijke hedendaagse gemeenschappen eruitzien en waarin zij verschillen van meer traditionele vormen. Wat is de rol van burgers in deze gemeenschappen en welke verwachtingen hebben actieve burgers van elkaar en van de overheid? Op welke gebieden kunnen overheden hen ondersteunen en waar zouden zij juist bemoeienis achterwege moeten laten?

Zoals de Pools-Britse socioloog en filosoof Zygmunt Bauman stelt zijn we als mensen voortdurend op zoek '[to] gain control over the conditions under which we struggle with the challenges of life'. Die controle is – behalve misschien voor de zeer rijken – niet mogelijk op

een puur individuele basis; mensen hebben elkaar daarbij nodig. Zoals Bauman stelt: 'such control can be gained only *collectively*'.⁶ In het vervolg van deze inleiding gaan we nader in op de achtergronden en kenmerken van dergelijke collectieve acties. In de volgende paragraaf komt eerst het begrip gemeenschap nader aan de orde, samen met verwante begrippen zoals sociale netwerken en sociaal kapitaal. Vervolgens wordt een aantal cruciale elementen besproken die de kracht van gemeenschappen zouden bepalen. Daarop introduceren we de overige bijdragen in deze bundel. In deze bijdragen wordt vanuit diverse perspectieven geanalyseerd hoe en waarom mensen zich in gemeenschappen organiseren en welke nieuwe verhoudingen worden gezocht tussen (lokale) overheden en dat wat mensen zelf (kunnen en willen) regelen. Deze bundel biedt zowel historische en filosofische beschouwingen, als praktische ervaringen met hedendaagse gemeenschappen waarin mensen samen op zoek zijn naar nieuwe vormen van regie over het eigen leven.

WAT IS EEN GEMEENSCHAP?

Het begrip gemeenschap wordt in de literatuur vaak op twee manieren gebruikt.⁷ Enerzijds als een territoriale notie: de gemeenschap als een wijk, dorp, stad, land of zelfs als supranationaal territorium, bijvoorbeeld de Europese gemeenschap.⁸ In de literatuur wordt echter opgemerkt dat het feit dat mensen ruimtelijk dicht bij elkaar leven niet noodzakelijk betekent dat ze veel met elkaar te maken hebben. De burens zijn niet per se de mensen waar veel interactie mee bestaat. De sociologen David Lee en Howard Newby⁹ stellen daarom dat niet zozeer de ruimtelijke nabijheid, als wel de aard van de relatie tussen mensen en de sociale netwerken waarin zij deelnemen bepalend zijn voor het bestaan van een 'community'. Gemeenschap wordt in deze betekenis als een relationeel begrip gebruikt, waarbij de kwaliteit van de menselijke relatie centraal staat. Het be-

grip verwijst dan niet noodzakelijk naar een geografische locatie. Te denken valt aan spirituele gemeenschappen, zoals het Thijmgenootschap, of aan professionele gemeenschappen, zoals een artsenvereniging.

Het begrip gemeenschap heeft op het eerste oog een vanzelfsprekend positieve klank. In zijn boek *Seeking Safety in an Insecure World* stelt Zygmunt Bauman: 'Words have meanings: some words, however, also have a "feel". The word "community" is one of them. It feels good.'¹⁰ Al sinds de late negentiende eeuw wordt het begrip gemeenschap geassocieerd met warme, harmonieuze relaties tussen mensen. Vaak gaat dit samen met een geromantiseerd beeld van het verleden en is er de wens om de tijden waarin mensen nog 'echt' contact met elkaar hadden en voor elkaar opkwamen te laten herleven.¹¹ Sinds het eind van de jaren zestig van de vorige eeuw is de discussie over 'communities' verschoven naar het verwante – maar wellicht meer neutrale – begrip 'sociale netwerken'. De invloedrijke Britse hoogleraar Margaret Stacey zag dit begrip als een beter alternatief voor het 'vage' begrip gemeenschap, omdat de 'dichtheid' van relaties met dit concept beter te meten zou zijn.¹² Ook het begrip sociaal kapitaal deed zijn intrede in het debat over gemeenschappen. Sociaal kapitaal kan worden gerelateerd aan de sociale kwaliteiten van een individu, maar zoals de bekende Amerikaanse politicoloog Robert Putnam opmerkt: 'A society of many virtuous but isolated individuals is not necessarily rich in social capital.'¹³ Putnam verbindt dan ook het begrip sociaal kapitaal met netwerken van wederkerige sociale relaties.

In het recente rapport *Verschil in Nederland* van het Sociaal en Cultureel Planbureau wordt sociaal kapitaal eveneens gezien als ontleend aan de relaties met andere mensen. Het begrip 'verwijst naar iemands positie in sociale netwerken en naar de omvang en kwaliteit van die netwerken'.¹⁴ De SCP-studie onderscheidt twee vormen van sociaal kapitaal, namelijk netwerken voor *sociale steun* in de vorm van

praktische en emotionele hulp door vrienden, vrijwilligers, buren of familie en netwerken voor *instrumentele steun*, bijvoorbeeld om aan een baan te komen. De Nederlandse bevolking scoort op 'sociaal kapitaal' in grote lijnen vergelijkbaar als op de factoren economisch kapitaal, cultureel en persoonlijk kapitaal. Circa dertig procent van de Nederlandse bevolking blijkt op al deze factoren duidelijk lager te scoren dan de overige zeventig. De verschillen in sociaal kapitaal, dat wil zeggen in de mate waarin men deelneemt aan en steun ondervindt van gemeenschappen, zijn dus parallel aan verschillen in economische positie (bijvoorbeeld inkomen, vermogen), culturele hulpbronnen (bijvoorbeeld beheersing van taal en communicatie) en persoonlijk welbevinden (bijvoorbeeld gezondheid).

Ook ander onderzoek laat zien dat gemeenschappen een relevante maatschappelijke betekenis hebben. De positieve effecten van gemeenschappen zijn bijvoorbeeld zichtbaar in de zorg, waar bij de mentale hulp aan ouderen vaak betere resultaten worden bereikt als die hulp niet individueel wordt verleend maar in 'communities'. Op het gebied van huisvesting en veiligheid zorgen sterke sociale banden in de naaste omgeving ervoor dat mensen meer gaan investeren in de verbetering van hun woning en leefomgeving.¹⁵ Arbeidsorganisaties functioneren beter als zij door werknemers worden gezien als werkgemeenschappen waar een 'sense of belonging' kan worden gevonden.¹⁶ Dergelijke werkgemeenschappen zijn een antwoord op organisaties met een doorgesloten beheersingsmodel, waar gewerkt wordt met een strakke hiërarchie en prestatiebesturing. Zij vormen ook een alternatief voor de verdoorde flexibiliteit in arbeidsrelaties, die voor deze medewerkers weinig binding biedt.¹⁷ Samengevat worden gemeenschappen in positieve zin gezien als een van de manieren om een meer ideale samenleving te creëren. Zoals McMillan & Chavis het zo mooi zeggen: '[to] strengthen the social fabric with the development of sense of community'.¹⁸

Maar er zijn ook donkere kanten aan gemeenschappen. In 'communities' zijn mensen onderling sterk op elkaar betrokken; dit kan betekenen dat zij anderen juist buitensluiten. Een extreem voorbeeld is de Ku Klux Klan, waar een zeer hechte, gesloten groep anderen bedreigt en geweld aandoet. Gemeenschappen, bijvoorbeeld op basis van religie, etniciteit of taal, kunnen onverdraagzaam zijn ten opzichte van andersdenkenden. Een beter begrip van de aard en de variëteit van gemeenschappen in onze samenleving is daarom van groot belang. De Britse sociaal antropoloog Anthony Cohen stelt dat een gemeenschap per definitie zowel overeenkomst als verschil impliceert, waarbij juist datgene wat mensen in een gemeenschap bindt hen doet verschillen van andere groepen.¹⁹

Het onderscheid met anderen kan echter zodanige proporties aannemen, bijvoorbeeld de (ideeën over) verschillen tussen moslims en niet-moslims, dat gemeenschapsvorming op het niveau van een land of continent wordt tegengewerkt. Gemeenschappen zijn dus niet zonder meer positief. Ook in andere opzichten is het concept van de 'gemeenschap' niet bedoeld als panacee voor alle kwalen. Traditionele nadelen van zelforganisatie in gemeenschappen zijn bijvoorbeeld inefficiëntie (elke gemeenschap gaat het eigen wiel uitvinden), ongelijkheid (mensen zijn in de ene gemeenschap beter af dan in de andere, bijvoorbeeld bij decentralisatie van zorgtaken naar gemeenten) en een grotere afhankelijkheid van naasten, die met de verzorgingsstaat juist verminderd werd.²⁰ Een kritische beoordeling van gemeenschappen is daarom essentieel.

KRACHT VAN GEMEENSCHAPPEN

In de literatuur komt een aantal kenmerken van gemeenschappen naar voren die van belang lijken voor de kracht van de onderlinge relaties. Sommige auteurs leggen meer nadruk op de economische voordelen van het samenwer-

ken in 'communities'; anderen benadrukken morele of emotionele aspecten. Hierna bespreken we zes elementen die samen cruciaal lijken voor de kracht van gemeenschappen.

Wederzijdse versterking

McMillan & Chavis²¹ stellen dat het in gemeenschappen in de eerste plaats gaat om de wederzijdse vervulling van behoeften. Essentieel is dus het uitgangspunt van wederkerigheid. Een sterke gemeenschap slaagt erin om mensen de behoeften van anderen te laten vervullen, terwijl ze tevens hun eigen behoeften vervullen. Robert Putnam beschrijft wederkerigheid als iets dat mensen voor een ander doen zonder onmiddellijk iets terug te verwachten en misschien zelfs zonder de ander te kennen, maar in het vertrouwen dat anderen als het nodig is 'will return the favour'.²² In de gedachtegang van Putnam is de basis voor het deelnemen aan gemeenschappen op de korte termijn gelegen in altruïsme en op de lange termijn in eigenbelang. Vertrouwen van mensen, zowel in elkaar als in instituties, is daarbij essentieel voor 'communities' om te kunnen functioneren. In het bijzonder geldt dit de verwachting dat de zaken binnen de gemeenschap op een consistente, passende en eerlijke wijze verlopen.²³

Gedeelde waarden

De vraag is: hoe prioriteren mensen hun behoeften aan wederzijdse versterking? Met andere woorden, bij welke gemeenschappen sluiten zij zich aan? Uit empirisch onderzoek komt naar voren dat dit niet zo eenvoudig is als de bekende hiërarchische behoeftepiramide van Maslow²⁴ doet vermoeden. In het algemeen blijken mensen verschillende behoeften tegelijkertijd na te streven, zonder dat eerst aan andere behoeften is voldaan.²⁵ Het is dus niet voldoende om gemeenschappen alleen te bezien vanuit bijvoorbeeld economische of veiligheidsbelangen. Dit element moet worden aangevuld met andere zaken die voor

gemeenschapsvorming van belang zijn, waaronder gedeelde waarden. Zoals McMillan en Chavis opmerken: 'Reinforcement as an organizing principle seems blind and directionless unless it is complemented by other concepts. One such directing concept is *shared values*.'²⁶ Ook elders in de literatuur wordt beklemtoond dat gedeelde waarden een integrerende factor vormen voor samenhangende gemeenschappen.²⁷

Verbonden emoties

Een belangrijk element voor de kracht van een gemeenschap is de verbondenheid door gedeelde emoties. Deze gedeelde emoties gaan mede terug op een gedeelde historie. Een dergelijke geschiedenis met hoogte- en dieptepunten hoef je niet per se zelf te hebben meegemaakt, maar je moet je er als lid van de gemeenschap wel mee identificeren. Denk bijvoorbeeld aan een voetbalclub met een roemrijke historie, of aan een streek of een volk met een dramatisch oorlogsverleden. Het element van gedeelde emoties gaat terug op Tönnies' gebruik van de term *Gemeinschaft*.²⁸ Daarbij hoeven we niet alleen te denken aan de emotionele verbondenheid in bijvoorbeeld een lokale gemeenschap (een wijk of gemeente), maar ook aan grotere territoriale eenheden zoals een regio, land of zelfs continent. De emoties van gemeenschappen zijn vaak goed herkenbaar bij de herdenking van historische gebeurtenissen of bij sportwedstrijden.

Grenzen

Het lidmaatschap van een gemeenschap betekent dat er grenzen zijn: er zijn mensen die er wél en mensen die er niet bij horen. Herkenbare grenzen tussen gemeenschappen zijn bijvoorbeeld nationale grenzen, of grenzen op basis van ras, taal of religie. De definitie van een gemeenschap kan anderen dus niet alleen binnen- maar ook buitensluiten. Een extreem voorbeeld van het laatste zijn de 'gated communities' in Amerika, Engeland of

Zuid-Afrika, waar fysieke barrières worden opgetrokken om armen of anderen die als een bedreiging worden gezien buiten het woon- en leefgebied van beter gesitueerden te houden.²⁹ Niet alleen bij territoriale gemeenschappen zijn grenzen van belang, maar ook bij gemeenschappen van professionals. Daar worden grenzen vaak gemarkeerd en bewaakt met opleidingseisen en diploma's, accreditatie en certificering.

Symbolen

Niet alle grenzen zijn snel en duidelijk herkenbaar. Grenzen van gemeenschappen bestaan ook in het hoofd van mensen; in de betekenis die zij eraan geven. Die betekenis kan verschillen, niet alleen tussen mensen aan deze en gene zijde van de grens, maar ook binnen een gemeenschap. Het gaat hier om de symbolische kant van gemeenschappen.³⁰ Symbolen spelen een belangrijke rol voor een gemeenschap: 'Understanding common symbols is prerequisite to understanding community.'³¹ Bij een symbool valt te denken aan de naam van een groep of gebied, aan een logo, een dialect, aan professionele codes of aan de bouwstijl in een stad of buurt. Waar het om een land gaat kunnen we bij symbolen denken aan de vlag, of aan speciale vrije dagen (Koningsdag). Symbolische grenzen tussen gemeenschappen zijn echter ook vaak subtiel en alleen goed herkenbaar voor de deelnemers aan een gemeenschap. Ze scheiden 'ons' van 'hen' en dat kan ook negatieve effecten hebben, bijvoorbeeld angst en wantrouwen voor anderen. De eerder genoemde sociaal antropoloog Anthony Cohen benadrukt in zijn boek *The Symbolic Construction of Community* dat een gemeenschap een cultureel verschijnsel is, met een complex aan symbolen waarvan de betekenis varieert met de interpretaties die mensen hieraan geven.

Balans tussen conformiteit en verschil

Het deelnemen aan een gemeenschap gaat samen met een bepaalde mate van conformiteit. Conformiteit kan als een

negatief effect worden gezien van een gemeenschap, namelijk een verlies van vrijheid en individualiteit. Maar de behoefte aan uniforme opvattingen en gedrag komt vaak van twee kanten. Mensen hebben zelf ook vaak behoefte om hun ideeën en gedrag aan te passen aan de gemeenschap waarin zij willen functioneren. Niettemin stellen McMillan & Chavis³² dat het voor het functioneren en de toekomst van een gemeenschap van belang is dat onderlinge verschillen juist worden geapprecieerd. Tolerantie betekent ‘an openness to others; curiosity; perhaps even respect, a willingness to listen and learn.’³³ Ook Robert Putnam benadrukt in zijn bekende werk *Bowling Alone* dat gemeenschappen moeten werken aan tolerantie en aan het accepteren – of zelfs het vieren – van de verschillen.

In de volgende paragraaf worden deze kenmerken van krachtige gemeenschappen benut bij het introduceren van de verschillende bijdragen.

OPZET VAN DE BUNDEL

In dit boek zijn zowel meer filosofische en beschouwende bijdragen te vinden als concrete voorbeelden van de praktijk van nieuwe gemeenschappen. Samen vormen zij een interessant palet aan beschouwingen over de kracht van ‘communities’, met onderlinge raakvlakken maar ook met verschillende visies op wat in Nederland de ‘participatiesamenleving’ wordt genoemd.

Gabriël van den Brink gaat in op de herkomst en de historische ontwikkeling van gemeenschappen. Hij laat zien dat de kracht van gemeenschappen afhangt van de kwaliteit van persoonlijke relaties, de motivatie en idealen van deelnemers, de associatie van mensen met gemeenschappen op verschillende schaalniveaus en het type organisatie dat een collectief initiatief ondersteunt. Binnen deze ‘contingente mix’ vormen mensen door de tijd heen niet alleen

gemeenschappen uit welbegrepen eigenbelang, maar ook uit morele overwegingen. Die morele overwegingen onderscheiden ons overigens minder van de dieren dan we vaak denken. Maar behalve op coöperatie zijn mensen, net als dieren, ook op competitie gericht. Van den Brink eindigt met kritiek op de participatiesamenleving als die ‘van bovenaf’ wordt opgelegd. Hij verwacht dat dit de motivatie voor coöperatie bedreigt, terwijl het de competitie en ongelijkheid in de samenleving eerder zal versterken.

Hans Goslinga ziet de kracht van een nationale gemeenschap gelegen in de ruimte voor verscheidenheid. Verschillende (etnische en culturele) gemeenschappen moeten hun eigen waarden kunnen koesteren, zolang vrijheid, tolerantie en overleg de gedeelde waarden vormen. Hij refereert aan het werk van Huizinga om te benadrukken dat begrip van en respect voor verschillen binnen een nationale gemeenschap juist de voorwaarden vormen om een samenleving bijeen te houden. Niettemin zijn er grote spanningen over de vraag hoe individuele vrijheid zich verhoudt tot de vrijheid van groepen om hun leven volgens (religieus) bepaalde leefregels in te richten. De aloude kunst in Nederland om met verschillen om te gaan in redelijkheid en gematigdheid ziet Goslinga in het voetspoor van Huizinga als noodzakelijk voor een krachtig voortbestaan van de Nederlandse gemeenschap.

Lenie Scholten doet in haar bijdrage verslag van haar ervaringen als wethouder in Eindhoven met een nieuwe aanpak in zorg en welzijn onder de noemer **WI**Eindhoven. De inspiratie voor het zoeken naar een nieuwe verhouding tussen lokale overheid en burgers ontstond vanuit het besef dat de gemeente faalde in haar zorgbeleid. Scholten laat zien welke ‘mismatch’ bestond tussen het gemeentelijk beleid en de behoeften aan ondersteuning van (groepen) burgers en beschrijft de eerste ervaringen met **WI**Eindhoven. Tegelijk geven vele burgerinitiatieven in de stad op hun ei-

gen wijze inhoud aan een participatiesamenleving, op basis van eigenbelang en een dosis altruïsme. Zij willen niet door de gemeente 'geregisseerd' worden, maar wel in goed overleg samenwerken. Uit de bijdrage van Scholten blijkt dat een 'participatiesamenleving' niet alleen van burgers, maar ook van bestuurders, ambtenaren en professionals nieuwe rollen vraagt.

Zoals Paul van Geest duidelijk maakt in zijn bijdrage over subsidiariteit en decentralisatie, bestaat er al een lange traditie in het denken over de ruimte die gemeenschappen moeten hebben om zichzelf te organiseren, in relatieve vrijheid ten opzichte van gezag op hogere niveaus. De bijdrage van Van Geest beschrijft de denkbeelden van Augustinus over subsidiariteit en de uitwerking van het subsidiariteitsprincipe in de katholieke sociale leer. Op basis hiervan stelt Van Geest dat de huidige decentralisatie-operaties vanuit de overheid pas kans van slagen hebben wanneer het principe van subsidiariteit de ruimte krijgt. Zelfordening kan immers niet van bovenaf worden opgelegd, zoals ook Van den Brink betoogt. En hiërarchie kan niet bestaan zonder subsidiariteit.

Het principe van subsidiariteit zien we ook terug in de organisatievormen die worden gezocht voor nieuwe maatschappelijke initiatieven. Louis Houwen stelt de vraag in hoeverre de coöperatie als rechtsvorm kan bijdragen aan de kracht van nieuwe gemeenschappen, en hij zoekt een antwoord vanuit het perspectief van burgers, professionals en organisaties. Houwen concludeert dat de coöperatie als rechtsvorm een positieve bijdrage kan leveren aan het democratisch functioneren en de legitimatie van organisaties in de langdurige zorg, de volkshuisvesting of het onderwijs. Met het voorbeeld van de medisch specialisten wordt echter ook duidelijk dat coöperaties primair de belangen van een bepaalde beroepsgroep kunnen vertegenwoordigen. Houwen benadrukt dat pluriformiteit en

belangendiversiteit binnen coöperatieve gemeenschappen niet problematisch zijn, als daar uiteindelijk maar collectief gedeelde waarden aan ten grondslag liggen.

Martien Kuitenbrouwer reflecteert op het thema ‘de kracht van de gemeenschap’ vanuit haar rol als bestuurder in Amsterdam-West in de afgelopen jaren. Zij beschrijft drie voorbeelden waarin de lokale overheid met burgers en andere belanghebbenden in overleg trad om problemen op te lossen in de eigen omgeving. Uit de casuïstiek komt naar voren dat zelforganisatie van burgers, lokale winkels en bedrijven in het verbeteren van de lokale voorzieningen en veiligheid ook een actieve rol van de overheid vereist. De participatiesamenleving betekent dus niet dat de overheid achterover kan leunen. Kuitenbrouwer schetst drie handelingsperspectieven voor de overheid en concludeert dat de overheid, zij het op een geheel andere manier dan voorheen, onmisbaar is in het overleg met andere partijen als hoeder van het algemeen belang.

Bert Mulder beziet in zijn bijdrage het fenomeen van krachtige gemeenschappen vanuit de informatietechnologie en sociale media. De maatschappelijke ontwikkelingen die hebben geleid tot een netwerksamenleving zorgen voor meer flexibele vormen van organisatie en samenwerking. We staan nog maar aan het begin van de ontwikkeling waarbij mensen steeds meer zelf en onderling (moeten) gaan regelen, bijvoorbeeld in zorg en educatie. De digitale systemen van overheden zijn hier nog niet op ingericht en vereisen een fundamentele aanpassing als zij de ‘participatiesamenleving’ willen ondersteunen.

Frank van den Heuvel en Simone de Wit beschouwen het thema ‘de kracht van de gemeenschap’ vanuit voorbeelden in de private sector. Zij laten zien dat niet alleen netwerken van burgers maar ook private bedrijven in hun maatschappelijke omgeving als ‘communities’ kunnen worden op-

gevat. Sommige bedrijven, zoals Philips of de Rabobank, hebben hierin al een lange traditie. Deze vereist echter voortdurend aanpassing om aan te sluiten bij gewijzigde behoeften in de samenleving. Private ondernemingen worden geconfronteerd met de behoefte aan maatwerk, persoonlijk contact en betrokkenheid van mensen. Van den Heuvel en De Wit concluderen dat het subsidiariteitsbeginsel een alternatief model biedt voor bedrijven die zijn doorgeschooten in schaalvergroting, regeldrang en centraal toezicht.

LITERATUUR

- Z. Bauman, *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press 2001.
- A.P. Cohen, *The Symbolic Construction of Community*. Londen: Tavistock (now Routledge) 1985.
- R. Douthat, *The Quest for Community in the Age of Obama: Nisbet's Prescience*, 2012. Inleiding van de heruitgave van R. Nisbet, *The quest for community. A Study in the Ethics of Order and Freedom (oorspronkelijke uitgave 1953)*, ISI books 2012.
- A. Etzioni, *The New Golden Rule. Community and Morality in a Democratic Society*. Londen: Profile Books 1997.
- J.R. Gusfield, *The community. A critical response*. New York: Harper Colophon 1975.
- G. Herderscheë, *De geldpomp. Hoe Nederland de miljarden verdeelt (en er af en toe wat weglekt)*, Amsterdam: Balans 2010.
- F. Hendriks, T. Wijdeven (red.), *Loshouden en meemaken. Over samenredzaamheid en overheidsparticipatie*. Den Haag: Platform31 2014.
- A.H. Maslow, 'A theory of human motivation', in: *Psychological Review* 1943-50(4): 370-396.
- D.W. McMillan, D.M. Chavis, 'Sense of Community. A Definition and Theory', in: *Journal of Community Psychology* 1986-14, pp. 6-23.
- R. Putnam, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster 2000.

- Raad voor maatschappelijke ontwikkeling (RMO), *Terug-treden is vooruitzien. Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein*. Den Haag, juni 2013.
- M. Schoemaker, *De metamorfose van werkgemeenschappen*, KU Nijmegen (oratie) 2003.
- M.K. Smith, 'Community' in *the encyclopedia of informal education* 2001. <http://www.infed.org/community/community.htm>, geraadpleegd op 16 februari 2015.
- M. Stacey, 'The Myth of Community Studies', in: *The British Journal of Sociology* 1969-20 (2), pp. 134-147.
- L. Tay, E. Diener, 'Needs and subjective well-being around the world', in: *Journal of personality and social psychology* 2011-101(2), pp. 354-365.
- F. Tönnies, *Community and Association*. Londen: Routledge and Kegan Paul 1955.
- R. Urwin, *The Community of Europe. A History of European Integration Since 1945*. New York: Routledge 2014 (First published 1991 by Pearson Education Limited, 2nd edition 1995).
- C. Vrooman, M. Gijsberts, J. Boelhouwer, *Vershil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2014.
- M. Walzer, *On Tolerance*. New Haven: Yale University Press 1997.

NOTEN

- 1 Herderscheê (2010).
- 2 Douthat (2012: 1).
- 3 Smith (2001).
- 4 Smith (2001).
- 5 Hendriks & Wijdeven (2014).
- 6 Bauman (2001: 149).
- 7 Gusfield (1975).
- 8 Urwin (2014).
- 9 Lee & Newby (1983: 57) geciteerd in Smith (2001).
- 10 Bauman (2001: 1).

- 11 Smith (2001).
- 12 Stacey (1969).
- 13 Putnam (2000: 19).
- 14 Vrooman e.a. (2014: 324).
- 15 McMillan & Chavis (1986: 20).
- 16 Schoemaker (2003: 25).
- 17 Schoemaker (2003: 23).
- 18 McMillan & Chavis (1986: 20).
- 19 Cohen (1985: 12).
- 20 RMO (2013).
- 21 McMillan & Chavis (1986).
- 22 Putnam (2000).
- 23 Smith(2001).
- 24 Maslow (1943).
- 25 Tay & Diener (2011).
- 26 McMillan & Chavis (1986: 13, cursief in origineel).
- 27 Etzioni (1997).
- 28 Tönnies (1957).
- 29 Smith (2001).
- 30 Cohen (1985: 12).
- 31 McMillan & Chavis (1986: 10).
- 32 McMillan & Chavis (1986).
- 33 Walzer (1997: 11), geciteerd in Smith (2001).